

SEDEMDESET LET ANTONA BAJCA

Rodil se je šestega januarja tisoč osemsto sedemindevetdesetega v Polhovem Gradcu. Kot učiteljski otrok je prebil nato 10 let v Idriji, zatem pa prišel v Št. Vid nad Ljubljano. Tu in v Ljubljani je v letih 1907—1915 obiskoval klasično gimnazijo, nato pa bil tri leta vojak. Po prvi svetovni vojni je študiral slavistiko in romanistiko najprej eno leto (1918—1919) v Zagrebu pri Ivšiču in Skoku, nato še eno v Pragi pri Hujerju, Pastrniku, Weingertu in Křepinskem, naslednje študijsko leto (1920—1921) v Ljubljani, ter dve leti v Parizu (1921—1923). V Ljubljani je opravil izpite iz slovenskega jezika pri Ramovšu, iz italijanskega in francoskega pri Šturmu. Pri Ramovšu si je 1921. pridobil doktorat z razpravo O prvotnem slovenskem padajočem naglasu v rezijanskem narečju, v Parizu pa se habilitiral z delom »Filius regi« en roman.

Šestindvajsetleten je 1923 nastopil službo profesorskega pripravnika na ženski realni gimnaziji v Ljubljani, bil nato 1925—1927 na gimnaziji v Kočevju, zatem pa 16 let profesor in naslovni direktor ženske realne gimnazije (licejke), kjer je 1923 tudi začel svojo službeno pot. Ko je bila licejka 1943 ukinjena, je bil Anton Bajec do osvoboditve uslužben pri ljubljanski mestni občini, eno leto po osvoboditvi pa profesor na ljubljanskem učiteljišču. Sedemnajst let (od 1946 do 1963) je nato služil ljubljanski filozofski fakulteti: najprej kot lektor, po prvi knjigi Besedotvorja slovenskega jezika kot docent, nato kot izredni profesor; zadnjih šest let že kot upokojenec honorarno. Od 1963. leta je v stalnem honorarnem delovnem razmerju pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

To je zunanja, uradna, krušna podoba Bajčevih 70 let. Kaj pa je v tem dolgem času prof. Anton Bajec storil za nas? S čim je odkupil svojo pravico do življenja, upravičil svojo udeležnost v tem, kar imenujemo slovenska kulturna in znanstvena prizadevanja in zadeve slovenskega naroda? — Da tega ni malo, skušnjamo v tem kratkem zapisu vsaj nakazati.

Anton Bajec je deloval kot šolnik in pisec šolskih in sploh učnih knjig, kot jezikovni učitelj in znanstvenik ter kot urednik in prevajalec.

Na srednji šoli je prebil čez 20 let. Hkrati z drugimi (J. Šolarjem, M. Ruplom, A. Sovretom, R. Kolaričem) je uvidel potrebo po modernizaciji pouka slovensčine. V letih 1931 do 1935 je zato sodeloval pri sestavljanju slovenskih čitank za štiri nižje razrede gimnazije, pravzaprav srednjih in sorodnih šol. Ko je praktično delo s temi priročniki pokazalo, da jih je mogoče izboljšati, je konec tridesetih let sodeloval tudi pri predelani drugi izdaji, in takoj po osvoboditvi še pri tretji. Razlika med prvima dvema izdajama, ki pomenita rast, je v nekaki

intenzifikaciji vzgojnega in učnega izkoristka leposlovnih besedil. To se na zunaj kaže že v obsegu opomb konec vsakega berila, ki so razgibavale tako učitelja kot učenca. Tudi opremljene so bile knjige lepše, oskrbeli so jih s podobami slovstvenikov in z umetniškimi upodobitvami. Nekak prijazen duh je vel iz njih v dijačka, ki jih je prelistaval in v njih odkrival domovino, svet in sebe.

Vse te knjige so nastajale kot skupno delo petih avtorjev. Tako v bistvu tudi njih slovnična priloga, ki se je 1940 izvila iz Slovenskih čitank za prvi in drugi razred v Slovensko slovnico. Pri čitankah so se avtorji zgledovali v tujini, slovnično pa so izšli iz Breznika. Že to, da so pisali za nižje razrede gimnazije, jih je nasproti Brezniku sililo k samostojnosti v tem smislu, da so slovnico osvobajali okovov historicizma, v katerem edinem so bili vzgojeni na slovenski univerzi, kakor njih vzornik Anton Breznik na avstrijski. Te slovnice so uresničevale Škrabčeve (Breznikove) želje glede upoštevanja slovenskega knjižnega pravorečja, posebno tudi naglasa. Prav zato so (po Šolarjevi zaslugi) okrepile pouk fonetike, kar je bilo spričo tovrstne slovenske učiteljske konservativnosti dejanje. V celoti pa so bile te slovnične knjige (tudi izdaja iz 1947) preveč samo dediščina slovnične preteklosti; opuščenih zastarelih vrednot niso znale dovolj nadomestiti s samosvojimi novimi. To se posebno čuti v oblikoslovju pregibnih vrst in v sintaksi; tudi naglaševanje je deloma prearhaično.

Dr. Anton Bajec je v Slovenski slovnici 1947, 1956 in 1964 prispeval besedotvorje in poglavje o predlogih in predponah. — Na podlagi teh slovníc je 1951 skupno s Pacheinerjevima izdal Slovensko jezikovno vadnico za prvi razred srednjih šol (2. izdaja 1955) hkrati s knjigo za učitelja.

V okvir šolskega delovanja sodijo še Bajčeve strokovne recenzije šolskih knjig: priročnikov za pouk slovenščine M. Jalnove, Jurančičeve slovenske slovnice za Srbe in Hrvate, Silve Trdinove Besedne umetnosti II, mojega Slovenskega knjižnega jezika I in (privatno) knjižice z gramofonskimi ploščami. — Kadar je šlo za nove stvari, je bil prof. Bajec pri tem delu zelo vester.

Anton Bajec je bil dolga leta jezikovni učitelj: na univerzi, v slovenskem narodnem gledališču, na strokovnih tečajih, nekaj časa tudi v radijskih pogovorih. Na tečajih je slovenskim in tržaškim srednješolskim profesorjem slavistom svežil in razširjal slovnično znanje, v gledališču je od 1947 do 1962 kot glavni lektor skrbel za pravo izreko, na univerzi je kot prvi sistematično učil slavistični rod slovnice slovenskega sodobnega knjižnega jezika. (Starejše generacije slavistov so tudi zato, ker tako delovanje pred drugo svetovno vojno A. Brezniku ni bilo omogočeno, ostale brez sistematičnega pouka slovenskega knjižnega jezika, v čemer vidim enega izmed vzrokov naše sedanje slabe pismenosti.) Pri predavanjih se je A. Bajec v snovi, ki je sam ni raziskoval, precej držal slovnice 1947, Breznika in Janežiča, sicer pa se opiral tudi na svoje raziskave (besedotvorje, besedišče deloma). Študentom nam je približeval tudi knjižnojezikovno našo preteklost, npr. Trubarja, z odličnim posnemanjem narečne fonetike pa budil še zanimanje za naravno, ne tradicionalno »jatrovsko« podobo le-teh.

Pri ocenjevanju študentov ni bil strog: tudi jezikovno si je prizadeval izobraževati predvsem z zaupanjem. Tudi od tod skoraj izključno prijetni spomini učencev nanj. Pod konec svojega univerzitetnega učiteljevanja pa je, kot kažejo študentovski indeksi, pač videl, da tudi dobrota ni vsemogočna, zato se ni bal poseči tudi po manj priljubljenih sredstvih, ki zboljšujejo učna prizadevanja študentov.

Učiteljsko delo na univerzi je v precejšnji meri tudi poljudnoznanstveno. Poljudnoznanstvenega delovanja je tudi sicer pri prof. Bajcu precej. Povedati je treba, da poljudne znanstvenosti ni pojmoval le kot nekako posredništvo že danih (tujih) znanstvenih resnic neznanstvenim potrošnikom. Ne, večina del, ki bi jim lahko dali prilastek poljudne znanstvenosti, je tiste boljše vrste: podaja namreč rezultate Bajčevih raziskav v obliki, primerni manj zahtevni strokovni in sploh izobrazbeni stopnji. Takšnih je več člankov (npr. Vezanje več osebkov s povedkom, O zloženkah, Raba predloga po, O pogovornem jeziku, O slovenski rimi, Purizem in puristi), ki jih je natisnil, ko je bil od 1956 do 1960 urednik jezikoslovnega dela Jezika in slovstva, pa tudi še pozneje. Tako je v bistvu tudi njegovo razpravljanje o jeziku Župančičevih prevodov, ki z njim v tej številki praznuje svojo sedemdesetletnico.

V to vrsto poljudne znanstvenosti lahko uvrstimo tudi Bajčevo delo ob Slovenskih pravopisih 1950 in 1962. V prvem je eden od sedemčlanskega uredniškega odbora; obdelal je del slovarske obravnave besedja. — To je bilo, ko je Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, kjer je nastajal SP 1950, vodil veliki lingvist Fran Ramovš, za stilistično stran pa skrbel nič manjši pesnik Oton Župančič. Po Ramovševi smrti je 1958. Anton Bajec postal predsednik akademijske komisije za slovensko filologijo, pravopis in pravorečje. Odbor, ki je pripravljala novo izdajo pravopisa (natisnjena 1962), je sedaj štel 9 oseb.

Novi pravopis pomeni v svojem slovarskem delu, deloma tudi sicer, velik dogodek za slovensko besedo. Zaslužen je še za to, ker je zbudil tudi zelo živahen kritični odmev. Ta je razodeval, da so v komisiji, ki jo je vodil prof. Bajec, mestoma dobili premoč nazori, ki niso bili — mehanično prevzeti od Škrabca spred 50-ih let — sposobni naši besedi poživiti rasti in obstajanja, tudi ne procesa vračanja k sami sebi.

Tudi v jezikoslovlju velja, da »časov sile« modré. Obogaten z izkušnjami ob SP 1962 in ob sestavljanju Italijansko-slovenskega slovarja (dve izdaji) je Anton Bajec 1962 postal eden od urednikov sodobnega slovarja slovenskega knjižnega jezika. Tu je našel svoje pravo torišče. Vsa dolga leta, ki jih je prebil ob slovenskem jeziku, so mu nakopičila predmetnega znanja, ga naučila zmeraj bolj videti stvari, kakršne so, dala so mu tudi dovolj trdno zanesljivost v presojanju tega, kar se v knjižnem jeziku ne more opravičiti s samim tem, da obstaja, ni pa dobro. Izmed vseh slavistov, prvih ljubljanskih slovenističnih rodov, se prav Bajec, eden najstarejših med njimi, še najlažje zna prikloniti tudi novodobnim pogledom na jezik. Ne oklepa se pretirano tistega, kar mu je sicer priraslo k srcu, če uvidi — in uvidi res — da je po novo tudi — če ne celo bolj — prav. — Tu se razodeva njegova mladost, kljub dolgemu času, ki je potekel od njegovega rojstva.

Samo na pol je na tem mestu upravičena še beseda o Bajčevem uredništvu. Zmeraj je bil zraven, ko je bilo spočeto novo slavistično glasilo: Slovenski jezik pred drugo svetovno vojno, Slavistična revija ali Jezik in slovstvo po njej. V vseh treh je bil od začetka v uredniškem odboru. Najdalj — pet let — je urejeval jezikovni del Jezika in slovstva. Sam sem v tem časopisu moral nastopati tudi z mislimi, ki so v precejšnji meri kazale slabosti slovnice slovenske, katere soavtor je bil tudi Anton Bajec. Kako strpen je bil kljub marsičemu, se mi je razodelo pozneje ob njegovih naslednikih.

Anton Bajec, pa se — kot smo deloma že omenili — ni zgubil v praktičnem delu ob slovenskem jeziku (kamor končno spada tudi njegovo prevajanje iz francoščine in nekaj iz angleščine). Ves čas je pač čutil, da daje življenju posameznika znanstveno delo če ne večjo, pa trajnejšo vrednost od poljudnoznanstvenega ali šolniškega. Prav zato je pisal tudi razprave.

Od romanske filologije (že omenjeni Filius regi iz 1925 in Romanizacija in lenizacija v jeziku rimskih provinc Norika in obeh Panonij, 1928) se je kmalu poslovil. Že pred tem je v razpravi o padajočem naglasu v rezijanskem narečju dokazal, da je tudi to narečje prvotni cirkumileks najprej pomaknilo za zlog proti koncu besede in šele nato spet na staro mesto. — Proforsko delo na srednji šoli mu je že v dvajsetih letih zavrlo znanstvenega. Tako je kot znanstvenik nastopil zopet šele po 20 letih, 1949 v oceni Isačenkove knjige Jazyk a pôvod frizinských pamiatok. Tam je Isačenkove argumente za panonskost (moravskost) teh spomenikov zavračal z dejstvi, ki omogočajo vse panonizme razložiti s prviniami slovenskega jezika. — Nekako obrambna je tudi njegova polemika z Božem Voduškom o Slovenskem pravopisu 1950 (izšla je tudi kot ponatis 1961. leta: Rast slovenskega knjižnega jezika).

Že tedaj, pa do 1957. leta, je raziskoval slovensko besedotvorje. Izpeljava samostalnikov je izšla 1950. leta, Izpeljava pridevnikov 1952., tedaj tudi Zloženke 1959. pa Predlogi in predpone (vsega čez 400 strani večjega formata) pri SAZU. Navmes je v Slavistični reviji izdal še Prislov (32 strani). Na teh straneh je pokazal, kaj zmore kot znanstvenik. — Sodobni jezikoslovec bo v teh besedilih pogrešal večje teoretične osveščenosti, metodoloških inovacij nasproti Miklošiču, boljše preglednosti, doslednejše ločitve med sinhronijo in diahronijo, med knjižnojezikovnim in narečnim, pri Predlogih in predponah bolj samoslovenskosti: toda priznati bo moral hkrati, da iz strukturalne sodobnosti ni mogoče spreminjati »okusa« diahronične in genetične polpreteklosti; zatekel se bo k zbirki primerov za posamezne besedotvorne kategorije, iskal opore za svoja mnenja o posameznih primerih, z veseljem pozdravil trezen razsodek, posebno v zadnji knjigi, ob tujstva osumljenih naših sintaktičnih pojavih, priznal velik trud, ki ga je razodel Anton Bajec v času, ko skoraj drugi vsi, ki so imeli približno enake delovne možnosti kot on, kaj takega niso niti poizkusili, nikar da bi bili napravili boljše. — Skoraj sentimentalen postane človek ob misli, da si je včasih bilo treba docentsko mesto in napredovanje na slovenski slavistiki zagotoviti z objavljenimi znanstvenimi deli.

Taka je v kratkem, človeška, strokovna in znanstvena pot Antona Bajca. Veliko je dosegel, svoje talente je po vesti delavno množil. Da čisto položajno ni bil zadovoljen, kot bi bil zaslužil (redna profesura na univerzi), je zanimivo. Anton Bajec bi mi zamahnil z roko, ko bi s tem silil vanj, češ: glavno je vendar resnično delo. To mu je gotovo pred očmi, ko tudi v visokih letih odhaja vsak dan na delo v akademjsko slovarsko sekcijo, ki dejansko pod njegovim vodstvom izdeluje slovar slovenskega jezika, a jo uradno vodi srbohrvatist, in v inštitut slovenskega jezika, ki ga ne vodi niti jezikoslovec.

Takemu Antonu Bajcu res z veseljem čestitamo k sedemdesetletnici. Želimo mu, kar si gotovo želi tudi sam: da bi se kljub vsemu vendarle dobro posrečilo postaviti slovenskemu knjižnemu jeziku vreden spomenik — akademjski slovar slovenskega knjižnega jezika.

Jože Toporišič